

DISKURZIVNÍ A KONVERZAČNÍ ANALÝZY VE VÝZKUMU PSYCHOTERAPIE A PORADENSTVÍ

Discourse and conversation analysis in psychotherapy and counseling research

Leoš Zatloukal

Univerzita Palackého v Olomouci – CMTF, Institut Dalet, Olomouc, CZ;
leos.zatloukal@dalet.cz

Psychoterapie. 14 (1), 28–43; ISSN 1802-3983

ABSTRAKT:

Článek se zaměřuje na možnosti využití diskurzivních a konverzačních analýz ve výzkumu psychoterapie a poradenství. V první části je položen důraz na přiblížení obou výzkumných tradic, jejich podobností i rozdílů. Druhá část je věnována konkrétním příkladům realizovaných výzkumů zaměřených na: 1. formulace (tedy reakce terapeutů odkazující ke vstupům klientů a jejich funkci) v psychoterapii a poradenství, 2. diskurzivní nastolování agendy terapeuta (tedy jeho cílů a plánů pro terapii), 3. výzkum procesu terapeutické změny a 4. perspektivy širšího diskurzu v terapii a poradenství. Rovněž jsou načrtnuty některé limity a možné směry pro budoucí rozvoj konverzačních a diskurzivních analýz ve výzkumu psychoterapie a poradenství.

Klíčová slova: diskurzivní analýza, konverzační analýza, psychoterapie, poradenství

ABSTRACT:

The article is focused on possibilities in using discourse and conversation analyses in psychotherapy and counseling research. First part is concerned on introduction of both research traditions and their similarities

as well as differences. Second part of the paper consists of examples of realised studies focused on 1. formulations (therapists' utterances connected to clients' reactions) in psychotherapy and counseling, 2. discursive pursuing of therapist's agenda (therapists' goals and plans for therapy), 3. change process research and 4. broader discourse perspectives in psychotherapy and counseling. Some limitations and possible directions for future development of conversation and discourse analyses in psychotherapy and counseling research are pointed out as well.

Key words: discourse analysis, conversation analysis, psychotherapy, counseling

DISKURZIVNÍ A KONVERZAČNÍ ANALÝZY VE VÝZKUMU PSYCHOTERAPIE A PORADENSTVÍ

Psychoterapie a poradenství jsou profese, jejichž hlavní náplní je rozhovor odborníka s klientem. Konverzace je prostředkem, díky němuž se odehrává terapeutická změna a je tedy i přirozeným předmětem analýzy (H. Keeney, Keeney, & Chenail, 2015). Typickými výzkumnými metodami, které

umožňují zkoumat samotnou terapeutickou konverzaci a její kontexty, jsou diskurzivní a konverzační analýzy (McLeod, 2011). Přesto se ukazuje, že zájem o konverzační a diskurzivní analýzy ve výzkumu psychoterapie je poměrně malý ve srovnání s jinými metodami a potenciál těchto metod zůstává stále poměrně málo využit. (Elliott, 2010; Fitzgerald, 2013; McLeod, 2011). V tomto textu je v první části věnována pozornost přiblížení obou těchto blízké příbuzných výzkumných metod. Ve druhé části textu lze nalézt konkrétní příklady realizovaných výzkumů, které zahrnují různé terapeutické přístupy, ale především různé oblasti zaměření analýzy. Vzhledem k omezenému rozsahu textu jde spíše o stručné přiblížení toho, jakými různými způsoby lze výzkumy tohoto typu zaměřit a jaké typy výsledků z nich lze získat. Cílem textu je poukázáním na možnosti využití konverzačních a diskurzivních analýz inspirovat další výzkumníky a podnítit větší zájem o tento typ výzkumu psychoterapie i v našich podmínkách.

1. DISKURZIVNÍ A KONVERZAČNÍ ANALÝZY

Diskurzivní a konverzační analýzy jsou příbuzné výzkumné přístupy, které se zabývají performativní rovinou jazyka a konverzace (McLeod, 2011; Wooffitt, 2005). **Konverzační analýzy** jsou výzkumnou metodou vytvořenou Sacksem a jeho spolupracovníky pro studium jazyka jako sociální akce. Cílem bylo díky velmi detailní analýze poměrně krátkých záznamů konverzací zachytit určitá komunikační pravidla či vzorce (Wooffitt, 2005). **Diskurzivní analýzy** naproti tomu reprezentují poměrně široký proud výzkumných metod

či dokonce „drobných ideologií“, které je obtížné spojit s nějakou jedinou zakladatelskou postavou nebo všeobecně závaznými pravidly (Vybíral, 2006a; Wetherell, Taylor, & Yates, 2001). Jak název napovídá, těžištěm diskurzivních analýz je „diskurz“, což je pojem, u kterého je vhodné se krátce zastavit. Jedna z možných definic pojmu „diskurz“ uvádí, že jde „sociálně a kulturně (vy)komunikovaný kontext, kontext rozumění a výkladu“ (Vybíral, 2006b, s. 37). Potter a Hepburn nabízejí další definici: „Diskurz je základní médium pro akci. Jde o médium, skrze něž jsou vytvářeny různé verze světa a jsou vytvářeny jako naléhavé nebo přetvářeny jako triviální a irelevantní... Diskurz lze nejjednodušeji definovat jako texty a mluvení coby součásti sociálních praktik.“ (Potter & Hepburn, 2007, s. 275–276). Burr (2003, s. 64–66) definuje diskurz konkrétněji: „Diskurz odkazuje na množinu významů, metafor, reprezentací, obrazů, příběhů, stanovisek a podobně, které dohromady nějakým způsobem nabízejí specifickou verzi událostí... Slova a výroky nepatří do nějakého konkrétního diskurzu samy o sobě, význam toho, co říkáme, spíše záleží na diskurzivním kontextu, obecném konceptuálním rámci, v němž jsou naše slova zakotvena. V tomto smyslu můžeme o diskurzu uvažovat jako o referenčním rámci (*frame of reference*), konceptuálním pozadí, skrze něž mohou být naše výroky interpretovány. Existuje tedy dvojí forma vztahu mezi diskurzou a tím, co lidé aktuálně říkají nebo píšou: diskurzy se projevují v tom, co lidé říkají nebo píšou a naopak věci, které píšeme nebo říkáme, závisí ve svém významu na diskurzivním kontextu, v němž se objevují.“ Uvedené definice různou měrou zdůrazňují dvojí

aspekt diskurzu, které lze nazvat „diskurz jako vytvářený“ a „diskurz jako vytvářející“ (Potter & Wetherell, 1987). První hledisko klade důraz na samotný proces vytváření diskurzu¹ na mikroúrovni běžných konverzací, popřípadě na využití diskurzivních zdrojů k dosahování nějakých sociálních „výsledků“. Gergen (1999) rovinu využívání diskurzivních zdrojů popisuje výrazem „diskurz jako rétorika“ (*discourse as rhetoric*).² Druhé hledisko zdůrazňuje strukturální aspekty diskurzu (Gergen, 1999)³ a zaměřuje se na konvence, zvyklosti a takové životní formy, které jsou relativně stabilní a opakující se, a které utvářejí naše vědění a sociální realitu. Tento pohled se zaměřuje spíše na makroúroveň diskurzu a má blízko k práci Foucaulta a jím ovlivněných výzkumníků a teoretiků.⁴ Tato dvě hlediska mají významný vliv i na rozmanitost zaměření diskurzivních analýz, jak bude zřejmé v další části věnované konkrétním příkladům analýz.

Diskurzivní a konverzační analýzy jsou často vnímány jako dvě vzájemně velmi blízké výzkumné tradice (Wooffitt, 2005). Prvky společné oběma zahrnují zejména výzkumné zaměření na rozhovor jako takový a na způsoby, jak je jazyk používán, obě

rovněž významným způsobem vycházejí z etnometodologie a obě často čelí obviněním z triviálnosti svých zjištění (Wooffitt, 2005). Rozdíly mezi diskurzivními a konverzačními analýzami lze rozlišit na dvou úrovních (Wooffitt, 2005):

- **Věcné rozdíly** – zatímco konverzační analýzy se většinou zaměřují na vzorce či struktury interakcí, diskurzivní analýzy se zaměřují i na širší oblast jazykových praxí (hranice obou jsou však neostře). Konverzační analýzy lze rovněž spojit především se sociologií, v níž jako ve vědní disciplíně hrály spíše okrajovou úlohu, zatímco diskurzivní analýzy lze spojit především s psychologií a jejich vliv na celý obor zejména na sociální psychologii) byl mnohem větší.
- **Metodologické rozdíly** – konverzační analýzy významně ovlivnily diskurzivní analýzy a jsou v nich často citovány (dokonce bývají někdy uváděny jako forma diskurzivních analýz (Wetherell et al., 2001), zatímco diskurzivní analýzy nijak zvlášť neovlivnily konverzační analýzy (Wooffitt, 2005). Pro analýzu se v konverzačních analýzách používají výhradně nahrávky a přepisy přirozeně se vyskytujících rozhovorů (tedy rozhovorů, které by proběhly i bez výzkumu), zatímco v diskurzivních analýzách lze kromě nich jako zdroje dat využít i další diskurzivní „objekty“, jako texty (v novinách, deníky apod.), neformální výroky, různé předměty a artefakty apod. (Wooffitt, 2005). Při analytické práci převažuje v konverzačních analýzách především důraz na běžné, rutinní a pravidly řízené sekvence, zatímco v diskurzivních analýzách je častější zaměření na kontroverzi a kritiku (Wooffitt, 2005). Rovněž v oblasti validity

¹ Někdy se proto uvádí, že diskurz by měl být chápán spíše jako sloveso než podstatné jméno (Potter & Hepburn, 2007), tedy nikoli jako nějaká věc či entita, ale jako děj (proces). Gergen (1999) tento pohled na diskurz charakterizuje pojmem „diskurz jako proces“ (*discourse as process*).

² Ačkoli Gergen rozlišuje dvě roviny „diskurz jako proces“ a „diskurz jako rétorika“, spojuje obě do jedné, protože jsou podle mého soudu obtížně odlišitelné.

³ Gergen (1999) používá pojem „diskurz jako strukturovaný“ (*discourse as structured*).

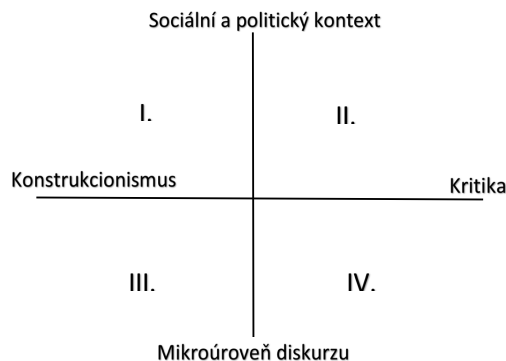
⁴ Sám Foucault ve své známé definici definuje diskurz jako soubor „praktik, které systematicky vytvářejí objekty, o nichž mluví“ (Foucault, 2002, s. 78–79).

výzkumu převažuje u konverzačních analýz zejména potvrzení závěrů chováním participantů, zatímco v diskurzivních analýzách se častěji objevuje důraz na transparentnost výzkumu pro kontrolu validity (Wetherell et al., 2001; Wooffitt, 2005).

Naznačené rozdíly jsou relativně malé ve srovnání se společnými prvky a je možné je podle mého názoru snadno relativizovat. Jak bylo uvedeno, vzhledem k významnému vlivu, který konverzační analýzy měly na diskurzivní analýzy, došlo dokonce k tomu, že mnozí autoři vnímají konverzační analýzy jednoduše jako jeden z druhů diskurzivních analýz (Vybíral, 2006a; Wetherell et al., 2001; Záborská, 2010). Tento pohled sdílím i v tomto textu.

Formy diskurzivních analýz jde podle zaměření na mikro- či makro- úroveň rozlišit na etnometodologické (interakční) vs. kritické (socio-politické) (Záborská, 2010). Jiní autoři tuto dimenzi popisují jako dimenzi „každodenní diskurz vs. abstraktní diskurz“ (Jørgensen & Phillips, 2005), „text vs. kontext“ (Phillips & Hardy, 2002) nebo „zaměření na sociální a politický kontext vs. zaměření na mikrodynamiku diskurzu samotného“ (Nikander, 2007). K tomuto rozlišení můžeme přidat ještě druhou dimenzi, kterou lze označit jako „konstrukcionismus/ konstruktivismus vs. kritika“ (Nikander, 2007; Phillips & Hardy, 2002). V této dimenzi se nerozlišuje úroveň abstrakce zkoumaného diskurzu, ale přístup výzkumníka. Konstrukcionistická perspektiva se zaměřuje na relativně neutrální reflexi utváření diskurzu, zatímco kritická perspektiva předpokládá zaujetí určitého angažovaného postoje výzkumníka, schopnost de-konstruovat a kriticky se vymezovat

vůči různým aspektům diskurzu (Phillips & Hardy, 2002). Tyto dimenze lze přehledně znázornit (viz. obr. 1).

Obr. 1: Dimenze diskurzivních analýz (upraveno podle Nikander (2007), Phillips & Hardy (2002))

Do tohoto schématu by bylo možné zanést i různé druhy diskurzivní analýzy, aby byly zřetelné různé důrazy jednotlivých druhů diskurzivní analýzy a vzájemné rozdíly mezi nimi (Phillips & Hardy, 2002), přičemž jsou hranice mezi jednotlivými kvadranty mnohdy velmi neostré. Mezi nejznámější druhy diskurzivní analýzy lze (při začlenění konverzačních analýz) zařadit následující metody (Wetherell et al., 2001; Záborská, 2009): 1. konverzační analýzy a etnometodologie, 2. interakční sociolinguistika a etnografie komunikace, 3. diskurzivní psychologie, 4. kritická diskurzivní analýza a kritická lingvistika, 5. bachtinovský výzkum a 6. foucaultovský výzkum. Je nad rámec tohoto textu detailněji popsat jejich charakteristiky a rozdíly mezi nimi, už samotné názvy však poukazují na to, jak pestré spektrum metod diskurzivní analýzy zahrnují a zároveň i na společného jmenovatele všech zmíněných metod, jímž je diskurz nahlížený z různých perspektiv. V další části textu bude pozornost věnována

konkrétním příkladům diskurzivních analýz různého typu⁵ v kontextu psychoterapie a poradenství a tyto studie budou lokalizovány v rámci tohoto schématu.

2. PŘÍKLADY KONVERZAČNÍCH A DISKURZIVNÍCH ANALÝZ VE VÝZKUMU PSYCHOTERAPIE A PORADENSTVÍ

Diskurzivní a konverzační analýzy mohou pomoci s detailním zkoumáním terapeutických konverzací i jejich kontextů. Nabízejí „otevřené okno“ do průběhu (procesu) terapie, což je důležitý aspekt výzkumu psychoterapie (Fitzgerald, 2013; Spong, 2010). Mohou se zaměřovat na různé výzkumné oblasti či otázky jako například (Lester, Wong, O'Reilly, & Kiyumba, 2018; McLeod, 2011; Spong, 2010):

- Soulad diskurzivní praxe s přístupem terapeuta a jeho teoriemi, včetně využívání diskurzivních zdrojů k nastolení agendy terapeuta.
- Funkce jazykových prostředků v konverzaci (formulace, otázky, mlčení).
- Posuny v rámci diskurzů a způsoby, jak byly vytvářeny.
- Validizace (potvrzení) terapeutické změny změnami v diskurzu.
- Zkoumání, jak terapeutický diskurz souvisí se širšími společenskými diskurzy (gender, moc apod.), zda a nakolik tyto širší diskurzy reflektuje apod.

V následující části bude pozornost věnována čtyřem oblastem: 1. významu formulací v terapii a poradenství, 2. agendě tera-

peuta a využívání diskurzivních zdrojů k jejímu nastolování, 3. zkoumání procesu změny skrze sledování změn v diskurzu konverzace, 4. zkoumání širšího diskurzu ve vztahu k psychoterapii. Tyto oblasti nejsou v žádném případě vyčerpávající, ale ukazují různé možnosti využití těchto metod ve výzkumu psychoterapie.

2.1. Formulace v psychoterapii a poradenství

Formulace (*formulation*) je technický pojem z konverzačních analýz. Průkopníci konverzačních analýz definovali formulace jako „momenty v jakémkoli rozhovoru, kdy jedna osoba popisuje, vysvětluje, charakterizuje, ozřejmuje, překládá, shrnuje nebo doplňuje hlavní myšlenku nějakého úseku konverzace“ (Garfinkel, Sacks in. Korman, Bavelas, & De Jong, 2013, s. 31). V kontextu terapie a poradenství jde o pojem, který odkazuje na „slovo nebo frázi, v níž terapeut mluví o něčem nebo komentuje něco, co klient řekl“ (Korman, Bavelas, & De Jong, 2013, s. 33). Formulace lze chápat jako silný rétorický nástroj, který slouží nejen k potvrzení naslouchání a respektu ke klientovi (a tím rozvoji aliance), ale zároveň i k pozměňování významů či vedení konverzace určitým směrem (Antaki, 2008).

Formulace zahrnují tři základní aspekty – uchování, vymazání a transformaci určitých prvků toho, co bylo klientem řečeno v předchozí části konverzace (Antaki, 2008; Fitzgerald, 2013; Korman et al., 2013). Konkrétně to znamená, že když terapeut navazuje na něco, co bylo řečeno, probíhá souběžně trojí proces – výběr toho, co chce ponechat, vymazání zbytku toho, co bylo řečeno, a transformace významu vybrané části (Antaki, 2008).

⁵ Zastoupeny budou zejména studie spadající do konverzační analýzy, diskurzivní psychologie, kritické diskurzivní analýzy a foucaultovské analýzy.

V jedné **mikroanalýze komunikace**⁶ je například detailně analyzována část konzultace Carla Rogerse se středoškolským studentem (Bavelas, McGee, Phillips, & Routledge, 2000, s. 52–53):

(1) T: „Cítíte, že byste byl mnohem šťastnější, kdybyste byl jako ostatní spolužáci, a ne tak citlivý.“

(2) K: „Přesně tak. Samozřejmě bych chtěl... abych necítil ty obavy (pauza). Chtěl bych být klidný a mít jasnou mysl ve všech situacích.“

(3) T: „A místo toho zjišťujete, že jste příliš citlivý.“

(4) K: „Jsem nějaký porouchaný!“ (smích)

(5) T: Hodně jste o tom přemýšlel. Jaká je vaše představa ideálního člověka?“

(6) K: „Hm... no, asi nějaký vědec, tak nějak si představuji ideálního člověka, nejlépe chemik nebo fyzik nebo technik... někdo kdo slouží společnosti tím, že něco vytváří nebo věci nějak usnadňuje a zpřijemňuje. Mám rád všechno moderní.“

(7) T: „Někdo, kdo se zabývá pouze věcmi a nikoli pocity.“

(8) K: „Přesně tak, něčím hmatatelným.“

(9) T: „Takže byste rád vyřešil tuto potíž tím, že byste byl někým velmi odlišným od toho, kým jste.“

(10) K: „Ano, to je důvod, proč jsem na technicky zaměřené škole. Mám možnost experimentovat sám se sebou a vidět, k čemu mám v tomto směru vlohy. Není to špatné, ale chybí mi některé úplně zá-

kladní věci, které by dobrý technik měl mít. A to je být klidný, umět věci pošoupnout na správném místě a zapomenout na to, co bylo. Dobrý technik není příliš citlivý, to je jedna z nejhorších věcí, co... ne, žádný člověk, který je příliš citlivý, není dobrý technik.“

(11) T: „Takže v jistém smyslu jste šel na technickou školu, protože jste cítil, že by to byl pro vás velmi dobrý obor, je to tak? Že by vám pomohl přestat být příliš citlivý?“

(12) K: „Přesně tak.“

(13) T: „Byl to možná tento důvod spíš, než že byste se až tak zajímal o techniku.“

(14) K: „Myslím, že to bylo smícháno se skutečným zájmem. Určitě tam nějaký byl... Ale byl jsem z velké části ovlivněný tím, co jsem říkal.“

(15) T: „Nepředpokládáte, že část vašeho trápení je v tom, že zvažujete, zda chcete být sám sebou takový, jaký opravdu jste. Může to být část toho, co vás trápí?“

(16) K: „Hmm, co to je?“

(17) T: „Jen jsem tak uvažoval. Tak usilovně se snažíte být některým vašim spolužákem, nebo ne?“

(18) K: „Jasně, protože nejsem spokojený sám se sebou.“

(19) T: „Máte pocit, že osoba, kterou jste, nestojí za to, aby tu byla.“

(20) K: „Jo, to je pravda, a pokud se vám nepodaří změnit moje přemýšlení o tom, pak budu pokračovat ve stejné linii.“

(21) T: (smích) „Proč to skoro zní jako byste si přál, aby někdo vaše přemýšlení o tom změnil?“

(22) K: (velmi vážně) „Ano, protože nevím, jak jinak bych to mohl vyřešit.“

(23) T: „Jinými slovy, zjišťujete, že je vel-

⁶ Mikroanalýza komunikace (microanalysis of communication) je druh konverzační analýzy, který rozvíjí zejména tým kolem Janet Bavelas v Kanadě. Bavelas tak navazuje na svou průkopnickou práci na analýze komunikace v kontextu psychoterapie (Watzlawick, Bavelas, & Jackson, 2000).

mi těžký požadavek snažit se být klidný technik bez pocitů, když ve skutečnosti jste někdo úplně jiný.“

(24) K: „To je pravda! Jo, je to velmi těžký požadavek. Zjistil jsem, že je to nemožné, a nesnáším myšlenku, že je to nemožné.“

(25) T: „A nesnášíte ji částečně proto, že cítíte, že není nic, co by stálo za to mimo vaše vlastní skutečné já.“

(26) K: „Ano.“

(27) T: „A jaké věci by vaše skutečné já chtělo dělat?“

(28) K: „Hmm, dobře... říkal jsem vám, že jsem se zajímal o matematiku. To je jedna věc. Taky jsem se zajímal o antropologii. Zároveň mě zajímala hudba a... dřív jsem měl moc rád příběhy, ale už mě tolik nezajímají, ale... myslím, že mám dar psát... ale stydím se za tyto dary...“

Autoři výzkumu ukazují, že navzdory teoretickým předpokladům na osobu zaměřené terapie využívá Rogers často přímé otázky (5, 11, 15, 17, 27⁷) a dokonce interpretace, které jdou za zkušenost, kterou popisuje klient (7, 15). Autoři studie na základě detailní analýzy konverzace ukazují, že Rogersův přístup v daném sezení není v přísném slova smyslu „nedirektivní“, protože v dané ukázkce se často objevují „sousedící dvojice“ (*adjacency pairs*) otázek a odpovědí popřípadě interpretací a souhlasu klienta (Fitzgerald, 2013; McGee, Vento, & Bavelas, 2005). Na druhou stranu, typická „nedirektivní strategie“ potvrzování (validizování) se děje podle autorů povětšinou nikoli ze strany terapeuta, ale naopak

ze strany klienta (9 z celkových 14 stupů klienta zahrnuje souhlas s tím, co terapeut říká) (Bavelas et al., 2000). Tato analýza nabízí pohled na „direktivní“ konverzační aspekty v „nedirektivním“ terapeutickém přístupu a může být nejen ukázkou zkoumání povahy formulací v psychoterapii, ale i zkoumání souladu konverzační performance s deklarovaným terapeutickým modelem (Bavelas et al., 2000). Zároveň můžeme tuto analýzu uvést jako příklad analýzy zaměřující se na mikroúroveň diskurzu kritickým způsobem (kvadrant IV na obrázku 1), protože se kriticky vztahuje k diskurzivní praxi určitého institucionalizovaného terapeutického přístupu.

Antaki ve své analýze **využívání formulací v psychodynamické terapii** (Antaki, 2008) nejprve identifikuje určité typické konverzační situace v psychodynamické terapii, jako jsou výzvy (*challenge*), opravy (*correction*), reinterpretační výroky (*re-interpretive statement*) či rozšíření (*extension*). Poté podrobně analyzuje, jakým způsobem mohou být formulace využity ve službě nabízení interpretace, k řízení postupu v sezení, v zachycení klientovy historie a okolností jeho života či ke zvládnutí odporu (Antaki, 2008). Krátká ukáзка z práce Vehviläinen naznačuje způsob, jakým Antaki formulace analyzuje (Antaki, 2008, s. 29 a 36⁸):

(1) K: „Uhhh... takže člověk může mít za to, že je to tak, že když máme tu ženskou

⁷ Čísla v závorce odkazují k očíslovaným vstupům v přepisu.

⁸ Tento přepis (stejně jako většina transkriptů v tomto článku) je z důvodu srozumitelnosti a vzhledem k tomu, že je původně cizojazyčný, uveden v prosté podobě bez podrobných značek, ačkoli v originále je přepsán systémem Jeffersonové (Antaki, 2008; Wooffitt, 2005).

složku a máme taky tu mužskou stránku... ale teď je ta ženská stránka nějak... hmmm... aktivovaná...“

(2) T: „A je nějak víc nepřátelská.“

(3) K: „Jo.“

...

(4) K: „Pracoval jsem v dětském domově, víte, a byl jsem s malými dětmi.“

(5) T: „Což je jaksi jasně ženské.“

(6) K: „Ano. Ale v tomto bodě... když člověk pracuje s těmito náročnými sociálními agresivními adolescenty, pak je v tom jasný prostor i pro muže... a má tam svůj úkol.“

(7) T: „A je to bod, z něhož otec nemůže utéct.“

(8) K: „Jo.“

V uvedené ukázce (která je složena ze dvou ukázek v původním textu Antakiho (2008)), je přítomna formulace ve formě rozšíření (*extension*) ve vstupu č. 2. Rozšíření se odkazuje k výroku klienta relativně volnou formou. Podobně se tato forma formulace objevuje ve vstupu číslo 5. V 7. vstupu se rozšíření pojí s nabídnutím interpretace (otcovská postava), čímž se ukazuje i propojení formulace s agendou terapeuta (tomuto tématu se věnuje následující část).

2.2. Agenda terapeuta

Konverzační a diskurzivní analýzy mohou rovněž přispět v analýze způsobů, jak se v rozhovoru dosahuje určitých sociálních výsledků (Avdi & Georgaca, 2007; Lester et al., 2018; Spong, 2010). V kontextu psychoterapie a poradenství jde často o způsoby, jimiž terapeut směřuje rozhovor způsobem, který koresponduje s jeho teoriemi. Jde zejména o teorie zaměřené na to, čemu je důležité věnovat v terapii pozornost, nebo jakým způsobem je třeba rozhovor vést,

které určují cíle a plán terapeuta pro sezení (agenda terapeuta). Jistou ukázkou tohoto typu výzkumu byly i předchozí příklady využití formulací pro interpretace a zaměření terapeutické konverzace na z pohledu terapeuta relevantní oblasti (interpretace v psychodynamické terapii či prožívání emocí, kongruenci a akceptaci u Rogerse). Následující ukázky se zaměřují na jiné přístupy a na jiný typ agendy terapeuta – na dojednávání problému pro terapii a na zaměřování párové konzultace na řešení.

Studie Antakiho, Barnese a Leudara se zaměřuje na terapeutickou agendu z pohledu **dojednávání problémů pro terapii** (Antaki, Barnes, & Leudar, 2004). Autoři zkoumají jedno sezení kognitivně-behaviorální terapie s klientkou, která má diagnostikovanou schizofrenii. Jde o sezení z běžné praxe zkušené terapeutky. Agendou terapeutky bylo vytvořit seznam problémů a s klientkou se domluvit na způsobech, jak by se mohly řešit (Antaki et al., 2004). Klientka však ukazuje jiný způsob chápání terapie a jiné preference pro její průběh. Při analýze se autorům ukázaly tři základní fáze společného vyjednávání problému: 1. navržení problému klientkou, 2. snaha terapeutky navrhnout řešení a 3. odpor klientky (Antaki et al., 2004). Při konkrétnějším pohledu se ukazuje, že v určitém okamžiku sezení klientka začne popisovat, že jako dítě nebyla schopná se dívat otcí do očí, protože v nich viděla zlost. Zároveň ji otec nutil, aby se do jeho očí dívala. Zatímco klientka poměrně podrobně zážitky s otcem popisuje, terapeutka přichází s normalizujícím komentářem ve formě „já také“ (Antaki et al., 2004): „Umím si představit, že kdyby mě někdo nutil, abych se mu dívala do očí, taky by se mi to nelíbilo.“

Je zajímavé, že ačkoli jde vlastně o oceňující a normalizující výrok, který klientce ukazuje, že i „psychicky zdravý jedinec“ (terapeutka) by reagovala podobně, vede tento výrok zároveň k diskvalifikaci problému klientky pro terapii (nejde o „problém“, který by vyžadoval terapii, ale o normální reakci) (Antaki et al., 2004). Klientka následně tento komentář terapeutky ignoruje a pokračuje podrobnějším popisem situace s otcem jako „problému“. Tuto její reakci lze vnímat jako známku „odporu“ (Antaki et al., 2004) a terapeutka v daném okamžiku nemohla pokračovat ve své agendě (vytváření seznamu problémů relevantních pro terapii), ale bylo třeba změnit směr konverzace, aby nedošlo k narušení spolupráce s klientkou. Studie tak názorně ukazuje význam pečlivého sledování reakcí klientů a přizpůsobování terapeuta (a jeho agendy) průběhu sezení.

Jiná studie se zaměřovala na **nastolování terapeutické agendy** rovněž u zkušeného terapeuta (Bill O'Hanlon), tentokrát u terapeuta zaměřeného na řešení při práci s párem (Gale, 1991; Gale & Newfield, 1992). Na základě konverzační analýzy celého terapeutického sezení autoři identifikovali devět procedur sledujících terapeutovu agendu, v tomto případě zejména zaměření na řešení místo na rozbor problémů (Gale, 1991; Gale & Newfield, 1992):

1. Trvání na odpovědi během mnoha výměn
2. Vyjasňování nejasností
3. Přizpůsobení výroků terapeuta, dokud nedosáhl odpovědi, kterou hledal
4. Položení možných otázek nebo zmínění možných problémů terapeutem a jejich zodpovězení předem

5. Ignorování nedorozumění nebo odmítnutí klienta a pokračování, jako by to, co terapeut říkal, bylo klienty přijato

6. Přerušování v řeči

7. (Re)formulace

8. Nabízení možných odpovědí

9. Využití humoru k přesunu tématu od problému k řešení

Tyto procedury terapeut používal na různých místech konzultace, kde hrozilo výraznější vzájemné obviňování, hádky nebo zkoumání příčin problémů. Samotné názvy do značné míry naznačují, jak daná procedura v praxi mohla vypadat. Vzhledem k omezenému rozsahu uvádím jen jeden příklad – **nabízení možných odpovědí** (Gale, 1991, s. 83):

Manžel: „Ale cítím teď... necítím jsem nic, když jsem to dělal... ahh... ale teď to každý den stále cítím...“

Terapeut: „Aha... říkáte, že také procházíte nějakou bolestí... dobře... (k manželce) takže otázka zní, co by to vyžadovalo, abyste si mohla ‚nasadit prsten zpátky‘... Bude potřeba víc komunikace? Nebo víc času? Jak vám může dokázat, že mu na tom teď opravdu záleží? Je nějaký způsob, o kterém byste mohla uvažovat, jak by vám mohl ukázat... anebo to bude opět chtít čas?“

Manželka: „Myslím, že to bude chtít čas...“

V situaci, kdy hrozí přesun konverzace ke vzájemnému obviňování, protože manžel přerušil stížnost manželky určitou sebeobhajobou, přesunuje terapeut rozhovor k žádoucí změně (preferované budoucnosti) a zároveň nabízí několik možných odpovědí, čímž pomáhá zaměřit konverzaci tímto novým směrem a toto směřování udržet během následujících výměn.

2.3. Proces změny v psychoterapii a poradenství

Významnou oblastí výzkumu psychoterapie a poradenství je zkoumání procesu změny. Jde o výzkumy, které se snaží propojit zkoumání výsledků terapie se zkoumáním způsobu, jak k dosažení daného výsledku došlo (Elliott, 2010). V rámci tohoto typu výzkumu hrají konverzační a diskurzivní analýzy významnou úlohu (Elliott, 2010).⁹

Jednou z variant diskurzivní analýzy, která sleduje i posuny v diskurzu a utváření terapeutické změny v rámci terapeutické konverzace je tzv. „**rekurzivní analýza rámců**“ (Recursive Frame Analysis – zkr. RFA). V rámci RFA se znázorňují jednotlivé rámce konverzace a zároveň se sledují posuny v rámci tzv. „**tříaktové struktury**“ (Keeney et al., 2015). Tříaktová struktura předpokládá, že terapeutická změna vychází z Aktu I. (rámce nedostatků, tedy situace, klient přichází s problémem). V tomto aktu může někdy terapie „uvíznout“ nebo dokonce může dojít k posílení problému a iatrogennímu poškození klienta (Berk & Parker, 2009). Pokud je terapie účinná, přechází se z Aktu I do Aktu II., v němž se různými způsoby otevírá diskurzivní prostor (rámec) pro změnu (B. Keeney, 2009). Pokud se toto „vykročení“ ujme, může konverzace pokračovat do Aktu III., v němž je nový prostor změny posilován a klient se dostává do rámce zdrojů. Posloupnost aktů je znázorněna na obrázku.

Obr. 2: Tříaktová struktura terapeutické konverzace (Keeney et al., 2015)

Terapeutický proces samozřejmě nebývá vždy přímočarý a lze sledovat přechody mezi jednotlivými akty, postupy vpřed a návraty zpět (Keeney et al., 2015). Existuje mnoho způsobů realizace RFA a znázornění diskurzivních posunů v konverzaci (Chenail, 1995; Keeney, 2009; Keeney & Keeney, 2012; Keeney et al., 2015). Pomocí RFA lze znázornit celé terapeutické sezení, a to buď velmi podrobnou formou, nebo zachytit jen nejdůležitější prvky.¹⁰ Lze se však zaměřit jen na vybrané části sezení, kupříkladu na významné momenty posunu identifikované klienty a terapeutu, které lze posléze analyzovat s využitím RFA (Zatloukal & Roubal, 2019).

Chenailova (1995) RFA analýza sezení rodinné terapie kupříkladu ukázala jednak zacyklení sezení (pravidelné střídání dvou rámců „Sbižování otce a syna“ a „Problém otce se synem“) a jednak způsob, kterým terapeutka otevřela cestu ven ze zacyklení. K tomuto otevření vedlo shrnutí perspektiv všech členů rodiny s důsledným používáním jazyka „to i ono“ spojené s občasným přerámováním a následným zaměřením na zdroje, které jsou k dispozici (Chenail, 1995).

Strong a kol. poukazují na možnost **konverzačních důkazů** (*evidence*) **terapeu-**

⁹ Elliott (2010) vedle nich uvádí další významné metody zkoumání procesu změny – kvantitativní design zaměřený na vztah procesu a výsledku, kvalitativní výzkum nápomocných faktorů a analýza významných momentů či událostí terapie.

¹⁰ Četné příklady RFA různého typu lze nalézt v (Chenail & Duffy, 2011; Keeney, 1990; Keeney, Keeney, & Chenail, 2015).

tické změny jako alternativy a doplnění k jiným formám získávání důkazů o terapeutické změně (Strong, Busch, & Couture, 2008).¹¹ Pečlivě sledovaný konverzační průběh terapie tak může zvyšovat důvěryhodnost zjištění o pozitivním výsledku, protože nejsme odkázáni jen na měření stavu před a po terapii, ale vidíme i projevy změn během terapie. V rodinné terapii lze například podle citovaných autorů terapeutickou změnu zachytit na základě proměn v používání jazyka (přechod od jednotlivých perspektiv členů rodiny k jazyku „my“, změny formulací témat, napodobování konverzačního stylu terapeuta apod.) nebo na základě zkoumání pozic, které jednotliví členové rodiny zaujímají (např. nejistota syna vs. pozice jistoty u rodičů) (Strong et al., 2008).

Zaujímání pozic (*positioning*) se v podobném duchu využívá i ve známé studii sledující terapeutické změny v psychodynamické interpersonální terapii (Madill & Barkham, 1997). Autoři zkoumají úspěšnou psychodynamickou terapii klientky s depresí, která proběhla v osmi sezeních. Během terapie se podle autorů postupně objevily různé pozice, které klientka v konverzaci zaujímal. Nejprve se objevuje pozice „dcery plnicí povinností“ (vůči matce), později pozice „špatné matky“ (jde vlastně o způsob, jakým klientka vytváří v konverzaci pozici jiné osoby – matky – vůči sobě) a pozice „poškozeného dítěte“ (klientky). Druhá

¹¹ Převládajícím způsobem prokazování terapeutické změny jsou kvantitativní studie, za zlatý standard se často považují znáhodňované klinické zkoušky, které se snaží napodobit experimentální výzkumný design používaný ve farmaceutickém výzkumu léčiv. Popis různých metod zkoumání výsledků terapie včetně jejich kritické reflexe nabízí například (Norcross et al., 2005).

**Leoš
Zatloukal**

Mgr., Ph.D. et Ph.D. Je absolventem doktorského studia klinické psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci a sociální práce na Ostravské univerzitě v Ostravě. Absolvoval komplexní 750h výcvik v systemické psychoterapii, výcviky v hypnoterapii, supervizní a koučovací výcviky a další kurzy a výcviky pod vedením předních tuzemských i zahraničních lektorů. Vyučuje poradenství a terapii a vybrané manažerské dovednosti na Univerzitě Palackého v Olomouci (CMTF) a spolupracuje s několika dalšími vysokými školami (FSS MU, FF MU), působí rovněž v soukromé praxi (Olomouc) a v manželské a rodinné poradně (Brno). Je spoluzakladatelem institutu Dalet (www.dalet.cz), který se zaměřuje na uplatňování přístupu zaměřeného na řešení v různých kontextech (terapie, poradenství, supervize, koučování...) a lektorem komplexního psychoterapeutického výcviku v terapii zaměřené na řešení a dalších výcviků a kurzů.

a třetí zmíněná pozice se explicitně objevují až v pozdější fázi terapie. Jako diskurzivní potvrzení terapeutické změny autoři uvádějí změny či „vyřešení“ pozice „dcery plnicí povinností“ směrem k uvědomění si pocitů viny klientky a rozvinutí pozice „povinnosti“ v (přenosovém) vztahu k terapeutovi (na 5. sezení) a změnu zbývajících dvou pozic začínající náznakem rovněž na 5. sezení, ale prostupující i zbývajícím sezením a gradující ke konci terapie. Tyto proměny autoři dokumentují na přepisech konzultací,

kteří analyzují (Madill & Barkham, 1997). Ještě sofistikovanější analýzu pozic zaujímaných subjekty nabízejí zmínění autoři v pozdější studii zkoumající tři úspěšné případy a jeden neúspěšný případ vedené stejným přístupem s klienty trpícími depresemi (Madill, Sermpezis, & Barkham, 2005). Zkoumají změny v zaujímání pozic klienta ve způsobech, jak vyprávějí o sobě, jak sami sebe popisují ve vztahu k jiným osobám a jak sami sebe popisují ve vztahu k terapeutovi (Madill, Sermpezis, & Barkham, 2005). Autoři poté popisují charakteristiky zaujímaných pozic klientů u úspěšných případů a rozdíly oproti neúspěšnému případu. Zaujímání pozic představuje posun výzkumného zaměření směrem k makro rovině diskurzu, přičemž může být spíše pozorující (konstrukcionistická) jako ve studii Stronga a spolupracovníků (kvadrant I. na obr. 1) nebo více směřující ke kritice jako ve studiích Madillové a spolupracovníků (kvadrant II.).

2.4. Širší diskurz v psychoterapii a poradenství

Širší či makro-diskurzivní zaměření se většinou nese v duchu určité kritiky institucí poskytujících terapii a jejich zacházení s „mocí“ a formování identity klientů.

Tento rozměr lze nalézt například v **diskurzivní analýze tří sezení narativní rodinné terapie** (Soal & Kottler, 1996). Předmětem výzkumu je úspěšná terapie se „středostavovskou barevnou rodinou“ žijící v jižní Africe, která se před třemi lety přestěhovala z vesnice do města. Členové rodiny jsou rodiče Frank (43) a Monica (42) a děti Patricia (15), Petra (13), Paul (11) a Mark (3). Rodina řešila větší množství problémů: Frankovy zdravotní problémy

(diabetes), pracovní neschopnost, deprese a dřívější závislost na alkoholu, Paulovy úzkosti a deprese (včetně strachu spát sám v pokoji), Petřiny úzkosti spojované s astmatickými záchvaty a Moničin pocit, že jako matka selhala a způsobila v rodině „hluboká zranění“ tím, jak křičela na děti a nedokázala jim dát více laskavý mateřský přístup. Autoři v analýze zaujímají širší „foucaultovskou“ perspektivu a zaměřují se na diskurzivní témata či „objekty“ jako je „ideální rodina/ narušená rodina“, „civilizování se“ (*civilization*) a „terapie“ (Soal & Kottler, 1996).

Výše uvedený krátký popis situace rodiny spadá do diskurzu „ideální/narušená rodina“, stejně jako další identifikovaná témata – např. „milující rodina“, „dobře přizpůsobení členové rodiny“, „harmonické vztahy“ nebo „pozice ženy v rodině“ (Monica jako „kuchařka“, „terapeutka“ své rodiny, „manželka“ (a zároveň matka pro manžela?) a „matka dětí“ – Soal & Kottler (1996)). Ještě zajímavější je z mého pohledu analýza diskurzu „civilizování“, v němž se projevuje snaha rodiny přesunout se více ke středostavovskému životnímu stylu. Tento přesun je iniciován stěhováním do města, snahou zajistit dětem „dobré vzdělání“ či důrazem na volbu angličtiny místo rodného afrikánského jazyka. Poslední jmenovaný aspekt se projevil například tím, že všichni členové rodiny chtěli vést terapeutická sezení v angličtině (ačkoli Paul tuto svou žádost na sezení paradoxně vyjadřuje v afrikánštině), nebo když Petra mluví o své úzkosti spojené s prezentací ve třídě: „Mám ráda, když něco prezentuji v afrikánštině, pak je to fajn... Nevím, jazyk, ve kterém jsem velmi dobrá, je afrikánština, v něm mohu... jak se to řekne... vyjádřit sama

sebe, pak je to snadné pro mě... ale já umím mluvit anglicky, jen prostě nevím, jak to dát do slov.“ (Soal & Kottler, 1996, s. 127). Autoři na tomto a dalších příkladech ukazují, jak snaha o „civilizování se“ přináší paradoxně oslabení (*disempowerment*), protože vede k odložení starého (a ne-civilizovaného) chování i hodnot a idealizovaná představa, že všechny problémy se „civilizováním“ vyřeší nebo že se alespoňlepší kvalita života, se může ukázat jako iluze (Soal & Kottler, 1996). Investice rodiny do diskurzu „civilizování“ se tak může obrátit směrem k tomu, že rodina zaujme pozici nedostatečnosti (*position as deficient*), protože: 1. jejich kultura je vnímaná jako méněcenná v západním středostavovském diskurzu, 2. přes všechno úsilí nejsou schopni dosáhnout příslibu civilizace (uzdravení, „normální rodinné vztahy“ atd.) a 3. potřebují pomoc experta tam, kde by měla „normální“ a „civilizovaná“ rodina zvládat situaci sama (Soal & Kottler, 1996). Poslední diskurz, který autoři analyzují, je diskurz terapie, která je definována jako místo „vyznávání se“ či „zpovědi“ (*confession*), protože se klienti dozývají ke svým problémům (a to i k problémům z minulosti jako Frankova překonaná závislost na alkoholu). Zároveň je v terapeutickém diskurzu vnímám prvek souzení (to, co je vyznáno, je nějak posuzováno experty) a prvek zázračnosti (terapie je vnímána jako záhadný proces vedený experty s magickými znalostmi, kteří jsou v pozici kouzelníků zodpovědných za zdárný výsledek terapie). Tato studie je tak typickým příkladem zaměření na mrokroúroveň diskurzu v kombinaci s kritickou reflexí (kvadrant II. na obr. 1).

ZÁVĚREM

Konverzační a diskurzivní analýzy představují potenciálně obohacující přístup ke zkoumání psychoterapie „in situ“. Nabízejí konkrétní pohled na „dění“ v konzultaci a zlepšují citlivost pro jemné nuance terapeutické konverzace, podobně jako naslouchátko umožňuje nedoslýchavému člověku slyšet zvuky, které by jinak nemohl zachytit (Chenail, 1995). V tabulce jsou shrnuty studie představené v tomto článku s poukázáním, ke které úrovni diskurzu se výzkum vztahuje a jaké poznatky přináší (obr. 3).

Potenciál diskurzivních a konverzačních analýz stále relativně málo využíván (Elliott, 2010; McLeod, 2011). Jedním z možných důvodů je časová náročnost – zejména proces transkripce a následné analýzy je velmi časově náročný (McLeod, 2011). Druhým úskalím je obtížná zobecnitelnost poznatků, která může přinášet obvinění z triviálnosti závěrů i potíže s publikováním výzkumů (Avdi & Georgaca, 2007; Wooffitt, 2005). Slibným směrem vývoje v této oblasti by mohlo být vytváření „kvalitativních metaanalýz“ (Timulák, 2009), které by umožnily kumulaci a propojení dílčích poznatků do větších celků. Dalším slibným směrem jsou snahy o využití moderních samoučících počítačových systémů pro jazykovou analýzu konverzací (Imel, Steyvers, & Atkins, 2015), což umožňuje analýzu mnohonásobně větších datových souborů (velkého počtu audionahrávek a videonahrávek). Věřím, že obor diskurzivních a konverzačních analýz čeká díky moderním technologiím významný rozvoj, protože jde o výzkum, který přináší odpovědi na palčivé otázky současného výzkumu psychoterapie a zároveň problémy, které

Představené studie	Dimenze DA podle schématu (obr. 1)	Zkoumaná úroveň diskurzu podle Gergena	Poznatky
Bavelas et al. – formulace u C. Rogerse	Mikro-kritika (kvadrant IV)	Diskurz jako proces/rétorika ve vztahu k diskurzu jako strukturovanému (etablovanému přístupu)	Soulad či nesoulad konkrétní praxe s premisami daného přístupu. Význam a funkce různých druhů formulací v terapeutické konverzaci.
Antaki – formulace v psychodynamické terapii	Mikro-konstrukcionismus (kvadrant III)	Diskurz jako proces/ rétorika	Význam formulací pro změny významů v terapii a vedení rozhovoru.
Antaki et al. – agenda terapeuta v KBT sezení	Mikro-konstrukcionismus (kvadrant III)	Diskurz jako proces/ rétorika	Agenda terapeuta a zachycení situací, kdy klient vykazuje známky rezistence.
Gale – agenta SFBT terapeuta v párové terapii	Mikro-konstrukcionismus (kvadrant III)	Diskurz jako proces/ rétorika	Různé strategie umožňující nastolit agendu terapeuta respektujícím a spolupracujícím způsobem.
Chenail – RFA rodinné terapie	Mikro-konstrukcionismus (kvadrant III)	Diskurz jako proces/ rétorika	Reflexe zacyklených nebo naopak progresivně se rozvíjejících rámců. Strategie otevírající nové možnosti v zacykleném rozhovoru směrem k vytváření něčeho nového. Příspěvek k pochopení a vysvětlení toho, jak se změna odehrává.
Strong et al. – konverzační důkaz změny v rodinné terapii	Mikro-konstrukcionismus (kvadrant III)	Diskurz jako proces/ rétorika	Důkazy terapeutické změny v konverzaci samotné. Příspěvek k pochopení a vysvětlení toho, jak se změna odehrává.
Madill et al. – zaujímání pozic v psychodynamické terapii	Přechod mikro/ makro – kritika (kvadrant IV a II)	Diskurz jako proces/ rétorika ve vztahu k diskurzu jako strukturovanému	Důkazy terapeutické změny v konverzaci samotné (změny v zaujímání pozic).
Soal et al. – širší diskurz narativní rodinné terapie	Makro – kritika (kvadrant II)	Diskurz jako proces/ rétorika ve vztahu k diskurzu jako strukturovanému	Reflexe proměn identity klientů v kontextu institucí a celospolečenských systémů „vědění“. Reflexe moci, zmocňování (<i>empowerment</i>) a oslabování (<i>disempowerment</i>) klientů v terapii.

Obr. 3: Shrnutí poznatků z vybraných studií

jeho rozvoj brzdí, jsou především technického rázu (Elliott, 2010; Fitzgerald, 2013). Navíc jde o směr výzkumu, který významným způsobem posiluje schopnost reflexe terapeuta (Gale, 1991; Peräkylä et al., 2008) a má tak významný dopad pro terapeutickou praxi a rozvoj dovedností terapeutů.

Bez konfliktu zájmu.

LITERATURA:

- Antaki, C. (2008). Formulations in Psychotherapy. In A. Peräkylä, C. Antaki, S. Vehviläinen, & I. Leudar (Ed.), *Conversation Analysis and Psychotherapy* (s. 26–42). Cambridge: Cambridge University Press.
- Antaki, C., Barnes, R., & Leudar, I. (2004). Trouble in Agreeing on a Client's Problem in a Cognitive-Behavioural Therapy. *Rivista di Psicolinguistica Applicata*, 4(2/3), 127–138.
- Avdi, E., & Georgaca, E. (2007). Discourse analysis and psychotherapy: A critical review. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9(2), 157–176.
- Bavelas, J. B., McGee, D., Phillips, B., & Roulledge, R. (2000). Microanalysis of communication in psychotherapy. *Human Systems*, 11, 47–66.
- Berk, M., & Parker, G. (2009). The Elephant on the Couch: Side-Effects of Psychotherapy. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 43(9), 787–794.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Elliott, R. (2010). Psychotherapy change process research: Realizing the promise. *Psychotherapy Research*, 20(2), 123–135.
- Fitzgerald, P. E. (2013). *Therapy Talk: Conversation Analysis in Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2002). *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové.
- Gale, J. E. (1991). *Conversation Analysis of Therapeutic Discourse: The Pursuit of a Therapeutic Agenda*. Westport: Ablex Publishing.
- Gale, J. E., & Newfield, N. (1992). A Conversation Analysis of a Solution-Focused Marital Therapy Session. *Journal of Marital and Family Therapy*, 18(2), 153–165.
- Gergen, K. J. (1999). *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.
- Chenail, R. J. (1995). Recursive Frame Analysis. *The Qualitative Report*, 2(2), 1–14.
- Chenail, R. J., & Duffy, M. (2011). Utilizing Microsoft® Office to Produce and Present Recursive Frame Analysis Findings. *The Qualitative Report*, 16(1), 292–307.
- Imel, Z. E., Steyvers, M., & Atkins, D. C. (2015). Computational psychotherapy research: Scaling up the evaluation of patient-provider interactions. *Psychotherapy*, 52(1), 19–
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. (2005). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Thousand Oaks: Sage.
- Keeney, B. (1990). *Improvisational Therapy: A Practical Guide for Creative Clinical Strategies*. New York: The Guilford Press.
- Keeney, B. (2009). *The Creative Therapist: The Art of Awakening a Session*. New York: Routledge.
- Keeney, H., & Keeney, B. (2012). Recursive Frame Analysis: Reflections on the Development of a Qualitative Research Method. *The Qualitative Report*, 17(2), 514–524.
- Keeney, H., Keeney, B., & Chenail, R. J. (2015). *Recursive Frame Analysis: A Qualitative Research Method for Mapping Change-Oriented Discourse*. Fort Lauderdale: Nova Southeastern University Works & TQR Books.
- Korman, H., Bavelas, J. B., & De Jong, P. (2013). Microanalysis of Formulations in Solution-Focused Brief Therapy, Cognitive Behavioral Therapy, and Motivational Interviewing. *Journal of Systemic Therapies*, 32(3), 31–45.
- Lester, J. N., Wong, J. Y., O'Reilly, M., & Kiyumba, N. (2018). Discursive Psychology: Implications for Counseling Psychology. *The Counseling Psychologist*, 46(5), 576–607.
- Madill, A., & Barkham, M. (1997). Discourse analysis of a theme in one successful case of brief psychodynamic-interpersonal psycho-

- therapy. *Journal of Counseling Psychology*, 44(2), 232–244.
- Madill, A., Sermpezis, C., & Barkham, M. (2005). Interactional positioning and narrative self-construction in the first session of psychodynamic-interpersonal psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 15(4), 420–432.
- McGee, D., Vento, A. D., & Bavelas, J. B. (2005). An Interactional Model of Questions as Therapeutic Interventions. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31(4), 371–384.
- McLeod, J. (2011). *Qualitative Research in Counselling and Psychotherapy* (2nd ed.). London: Sage.
- Nikander, P. (2007). Constructionism and Discourse Analysis. In J. A. Holstein & J. F. Gubrium (Ed.), *Handbook of Constructionist Research* (s. 413–429). New York: The Guilford Press.
- Norcross, J. C., Beutler, L. E., & Levant, R. F. (Ed.). (2005). *Evidence-Based Practices In Mental Health: Debate And Dialogue On The Fundamental Questions*. American Psychological Association.
- Peräkylä, A., Antaki, C., Vehviläinen, S., & Leudar, I. (eds.). (2008). *Conversation Analysis and Psychotherapy*. Cambridge University Press.
- Phillips, N., & Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. Thousand Oaks: Sage.
- Potter, J., & Hepburn, A. (2007). Discursive Constructionism. In J. A. Holstein & J. F. Gubrium (Ed.), *Handbook of Constructionist Research* (s. 275–293). New York: Guilford Press.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Soal, J., & Kottler, A. (1996). Damaged, Deficient or Determined? Deconstructing Narratives in Family Therapy. *South African Journal of Psychology*, 26(3), 123–134.
- Spong, S. (2010). Discourse analysis: Rich pickings for counsellors and therapists. *Counselling & Psychotherapy Research*, 10(1), 67.
- Strong, T., Busch, R., & Couture, S. (2008). Conversational Evidence in Therapeutic Dialogue. *Journal Of Marital And Family Therapy*, 34(3), 388–405.
- Timulak, L. (2009). Meta-analysis of qualitative studies: A tool for reviewing qualitative research findings in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 19(4/5), 591–600.
- Vybíral, Z. (2006a). Diskurzivní psychologie versus diskurzivní analýza? *Československá psychologie*, 50(6), 584–591.
- Vybíral, Z. (2006b). *Psychologie jinak: současná kritická psychologie*. Praha: Academia.
- Watzlawick, P., Bavelas, J. B., & Jackson, D. D. (2000). *Pragmatika lidské komunikace: interakční vzorce, patologie a paradoxy*. Hradec Králové: Konfrontace.
- Wetherell, M., Taylor, S. J. A., & Yates, S. J. (Ed.). (2001). *Discourse Theory and Practice: A Reader*. Thousand Oaks: Sage.
- Wooffitt, R. (2005). *Conversation Analysis and Discourse Analysis: A Comparative and Critical Introduction*. Thousand Oaks: Sage.
- Zábrodská, K. (2009). *Variace na gender: Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia.
- Zábrodská, K. (2010). Diskurzivní analýza v soudobé sociální psychologii: Teorie, koncepty a aplikace. *Československá psychologie*, 54(3), 249–262.
- Zatloukal, L., & Roubal, J. (2019). „Cítit emoce“: Významné momenty v pragmatické případové studii z gestalt terapie pohledem diskurzivní analýzy. *Psychoterapie*, 13(1), 66–83.

Došlo do redakce a přijato k recenznímu řízení 1. 1. 2020. Revidované znění došlo 21. 3. 2020, k publikaci přijato 6. 4. 2020.